

Woonde Marnix in het huis „Repos Alieurs” te Breda?

door

P. SCHERFT

Verscholen achter de winkels van de drukke Veemarktstraat en alleen bereikbaar door een tussen de etalages nauwelijks opvallend poortje met het opschrift „Repos alieurs”, staat de kerk van de evangelisch-lutherse gemeente te Breda. Dit bedehuis, in 1784 gesticht op de plaats van een aanzienlijke woning, vertegenwoordigt in deze stad het type van de schuilkerk: het aan de blikken der voorbijgangers onttrokken kerkgebouw, waarin de niet-calvinistische gemeenten tijdens de Republiek hun godsdienstoefeningen hielden. In het huis met de naam „Repos alieurs”, dat vroeger op die plaats stond, zou volgens de overlevering Philips van Marnix, heer van St. Aldegonde, enige tijd gewoond hebben. Of men daaraan geloof kan hechten, zal uit het vervolg blijken ¹⁾.

Marnix, stammend uit een Zuid-Nederlands adellijk geslacht, werd in 1553, op ongeveer dertienjarige leeftijd, aan de universiteit van Leuven ingeschreven. Na een paar jaar studie aldaar, gevolgd door een aantal reizen naar verschillende andere universiteiten, bevindt hij zich omstreeks 1560, samen met zijn broer Jan van Thoulouze, aan de universiteit van Genève. Daar bestudeert hij de calvinistische theologie, waar hij in later jaren de grote voorvechter van zal worden. Na beëindiging van zijn studie houdt hij zich o.a. enige tijd in Engeland op, omstreeks 1562, en vestigt zich later te Breda, waar hij meehelpt aan de opbouw van de calvinistische gemeente, het smeekschrift der edelen in 1566 mede voorbereidt en aan Margaretha van Parma aanbiedt, en activiteiten elders stimu-

leert. In april 1567 wijkt hij uit naar Oost-Friesland, nadat hij zijn broer Jan in het gevecht bij Oosterweel verloren heeft en nadat Oranje en Brederode het land verlaten hebben. In de correspondentie van Granvelle werden hij en zijn broer sinds de eerste maanden van 1566 een groot gevaar voor het katholicisme genoemd en op de duur was hem de grond onder de voeten te warm geworden ²).

In 1568 trof hem het vonnis van Alva, nadat hij als volgt in staat van beschuldiging gesteld was: „Philippe de Marnicx esté ung des principaux entre lesdicts sectaires et comme tel se treuvé avecq pluisseurs aultres ses complices vers ledict magistrat (*van Breda*), y soustenu le fait dudict briz d'imaiges et qu'il se devoit continuer et achever, esté du nombre des douze premiers autheurs de la séditeuse ligue des gentilzhommes confédérez, qu'ilz appellent compromis, et le signé et comme tel se treuvé à la présentation de la requeste desdicts confédérez et mesmes à l'assablée tenue en la ville de Saint-Tron, où il a esté du conseil et où ont esté traicté pluisseurs choses contre le service de sa Majesté" enz. ³). Bij de onderhandelingen te Breda in 1575 is hij opnieuw aanwezig als vertegenwoordiger van de prins, maar slechts kort; van een vestiging alhier is dan echter geen sprake.

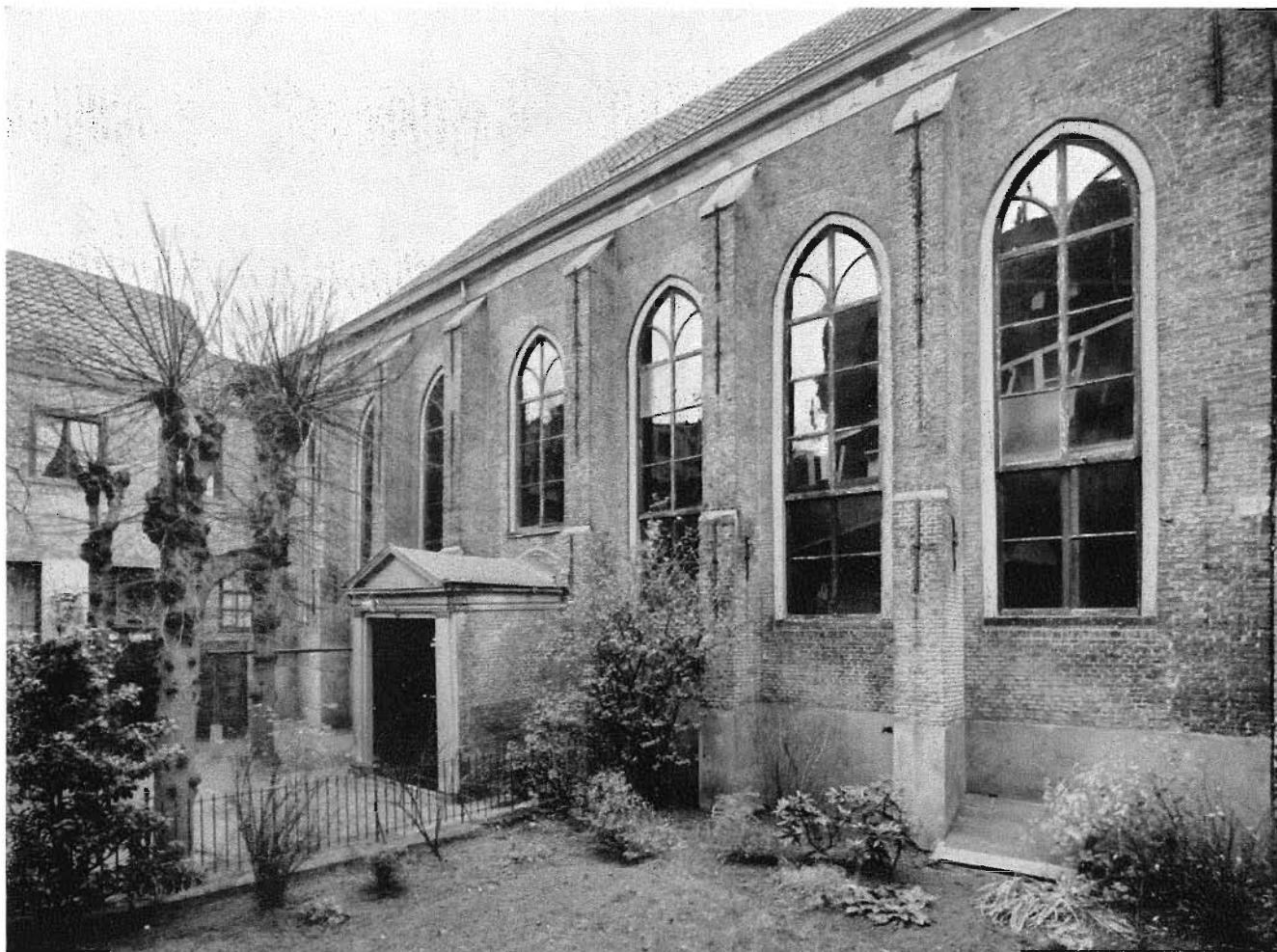
Dat in de jaren voor 1567 Marnix wel een vaste woning in Breda had, blijkt uit het vonnis tegen zijn vrouw, Philipotte de Bailleul, geveld op 1 juni 1570 in de Raad van Beroerten ⁴). Zij werd beschuldigd: „au temps desdicts troubles, fréquenté les réprouvées presches des sectaires calvinistes, tant à chariot que à pied, mesmes esté en divers conventicles et illicites assablées desdicts sectaires, tenues tant à la maison d'ung Anthoine Bachelier qu'en la sienne propre, où se sont faictes presches et exhortations par leurs ministres, avecq lesquelz elle a conversé familièrement et les traicté à sa table, au grand scandale des bons catholicques....." Het huis van Marnix stond dus open voor calvinistische bijeenkomsten, en voor de predikanten, die er aan tafel genodigd werden.

Hoe is men ertoe gekomen dat huis in de tegenwoordige lutherse kerk te zoeken? Aan het vroegere doophek in de kerk bevindt zich een tweetal koperen bogen, waarboven eveneens in koper

de initialen M.H. en S.A. zijn aangebracht. Kalf, die deze letters in de achttiende eeuw dateert ⁵⁾, verwerpt de uitlegging dat het de beginletters zouden zijn van Heer Marnix van Sint-Aldegonde. Terecht, want zou men in die eeuw al verband gezocht hebben tussen Marnix' devies en de naam van het huis, of moeten de letters anders verklaard worden, bijv. als initialen van de schenkers van het hek? Het laatste lijkt mij meer voor de hand liggend, temeer omdat nergens blijkt dat men zich toen reeds voor het woonhuis van Marnix geïnteresseerd heeft. Van Goor spreekt er niet over; ook in Van der Aa's Geschiedkundige beschrijving van de stad Breda en haar omstreken (1845) is er niets over te vinden. Volgens deze bron werd de kerk in 1837 hersteld, „bij welke gelegenheid tevens het minder gepaste opschrift, dat voorheen boven den ingang stond: Repos ailleurs (d.i. elders rust) door de meer toepasselijke woorden Soli Deo gloria (d.i. Gode alleen zij de eer), vervangen is” ⁶⁾.

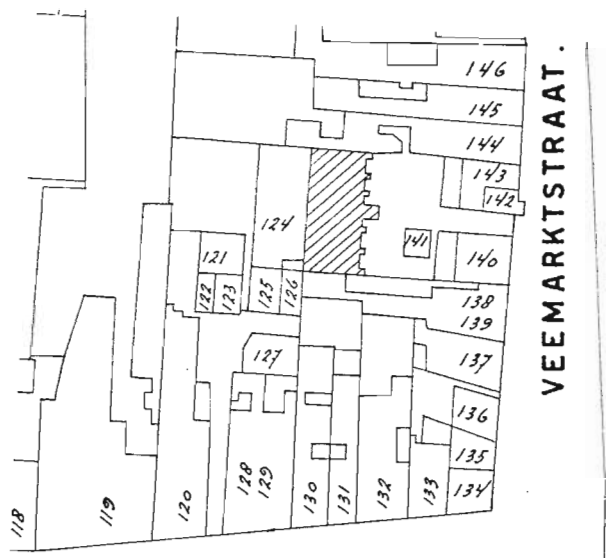
Hierop inhakend komt dan in 1885 J. G. Frederiks tot de veronderstelling: „Zou die steen misschien, of oorspronkelijk in het gebouw geplaatst geweest zijn, dat door de kerk vervangen werd, of vernieuwd zijn tot herdenken aan de oude gevelspreuk, die weder de overlevering bewaarde van Marnix' inwoning aldaar, of die naar edelmans gewoonte door hem zelf daar aangebracht was als bijschrift van het wapen van Aldegonde?” ⁷⁾. De latere gemeentearchivaris van Breda, dr. Corstens, zegt tenslotte in de „Gids voor Breda en omstreken” (1902, p. 33), dat de evangelisch-lutherse gemeente op 1 september 1777 eigenares werd van het huis „Repos ailleurs”. „Dit was het devies van Marnix van St. Aldegonde, die naar men beweert, een tijdlang in dit huis woonde. Zooveel echter is zeker, dat Jonkheer Philips van Marnix in 1575, als gemachtigde tot den vredehandel, eenige maanden in Breda gewoond heeft”. Het tweede gedeelte van die opmerking komt niet met de feiten overeen. Het eerste gedeelte is van belang, omdat het — stellig in het voetspoor van Frederiks — verband legt tussen de naam van het huis en het devies van Marnix. Van de juistheid daarvan is ook Corstens overigens niet overtuigd.

In een oude inventaris van het archief der lutherse kerk wordt

De Lutherse kerk; herfst 1957

Foto: B. van Gils

GROOTE MARKT.

De omgeving van de Lutherse kerk in 1824 naar het
minuutplan van het kadaster

Gemeente-archief Breda, Collectie De Wolf no. 11

Namen der huizen

Grote Markt

119	(36—38)	Stadhuis en Vogelsanck
120	(38)	Groot Hart
128	(28)	Cleyn Hart
129	(26)	Roos
130	(24)	Helm
131	(22)	Cleyn Helm
132	(20)	Gouden Swaen
133	(18)	Gulden Vlies
134	(16)	Wildeman

Veemarktstraat

136	(3)	Cleyne Wildeman
137	(5)	Gulden Aenbeelt
138	(7)	St. Huybregt
141/142	(11)	Repos Alieurs

Het eerste cijfer is het huisnummer van wijk D (vóór 1898);
het tussen haakjes geplaatste het huidige huisnummer.
Het gearceerde gebouw is de Lutherse kerk.

een akte van 21 juli 1563 vermeld; de akte zelf ⁸⁾ bevat de sleutel van het raadsel. Op de bedoelde datum n.l. bevestigt Peter Piggen, eigenaar van de huizen het Grote en het Kleine Hert aan de Markt ⁹⁾ de eigenaars van het huis 't Zweert in de Gasthuysstrate — thans de Veemarktstraat — en van het huis daarnaast in hun eigendomsrecht op de gang, die achter die huizen liep en over de plaats achter en de gang naast het Grote Hert uitweg gaf op de Grote Markt. De eigenaar van het eerste huis was Willem Verinijs, priester en kanunnik van de St. Denijskerk in Luik, die van het tweede Claes Verinijs; diens huis werd volgens de bewuste akte bewoond door Cornelis Wachmans.

Het laatste huis nu is niets anders dan het huis in kwestie, waarvan dus in de tijd dat Marnix en Philipotte zich in Breda kwamen vestigen, Cornelis Wachmans de bewoner was. Hij was een kleinzoon van de bekende rentmeester van graaf Hendrik III van Nassau, Hendrik Montens, en behoorde tot de aanzienlijkste ingezetenen: jarenlang was hij weesmeester en schepen, van 1566—1568 burgemeester en in 1580 tienman van Breda ¹⁰⁾. Zijn huis getuigde van zijn aanzien. Ver naar achteren gebouwd, was het door een royaal plein van de straat gescheiden. Pas tussen 1660 en 1695 werden voor het huis twee woningen neergezet, waartussen een gang openbleef, die de toegang tot het oude huis vormde. In de tijd van Wachmans was het zeker een van de meest opvallende burgerhuizingen. Zeker zou het geschikt zijn geweest om iemand als Marnix te herbergen, maar daartegen verzet zich de inhoud van de akte van 1563.

Er is nog een mogelijkheid, n.l. dat Cornelis Wachmans aan Marnix en zijn vrouw inwoning zou verschaft hebben. Blijkens de veroordeling van Philipotte echter ontving zij haar geloofsgenoten in haar eigen huis, zonder dat daarbij de naam van Wachmans genoemd wordt. Zou toch diens huis bedoeld zijn, dan ware hij medeplichtig geweest aan de handelingen van het echtpaar Marnix en had hij tegelijk met Philips en zoveel anderen in 1568 veroordeeld moeten zijn. Niets daarvan: noch in 1568 noch in 1570 blijkt iets van zijn medewerking.

Toch was hij allerm minst zuiver op de graat. In november 1581 vaardigde Philips II een generaal pardon uit voor de burgers van Breda, met uitzondering van 33 met name genoemde personen waaronder Cornelis Wachmans. Breda was in dat jaar weer Spaans geworden; Wachmans was met zijn gezin uitgeweken naar Antwerpen en daar, nog voor de uitvaardiging van het pardon, op 22 september gestorven. Wat aanleiding gegeven kan hebben tot zijn veroordeling weten wij niet.

Wanneer Marnix dus niet in het huis heeft gewoond, waar nu de lutherse kerk staat, resten nog de vragen, waar hij dan wel zijn verblijf heeft gehad en hoe het huis aan de Veemarktstraat dan de naam „Repos alieurs” gekregen heeft. De eerste vraag moet nog open blijven; ik heb daaromtrent niets kunnen vinden. Wat de naam „Repos alieurs” betreft, valt op te merken dat die pas in de loop van de zeventiende eeuw aan het huis gehecht is. In 1563 had het nog geen naam. Op 30 maart 1613 transporterende de erfgenamen van Cornelis Wachmans na publieke verkoop het huis tussen Sint Huybrecht en 't Sweert aan hun neef, jhr. Willem de Hertoghe. Deze verkoopt het weer op 22 mei 1627. Eerst nadat het huis nog een paar maal in andere handen overgegaan is, wordt het in een vestbrief van 6 mei 1695 genoemd „Repos ailleurs”. De andere eigenaars zijn in dit verband van geen belang, maar aandacht verdient de figuur van Willem de Hertoghe, heer van Orsmael. Hij was hoogbaljuw van Nijvel en afgevaardigde ter Staten-Generaal geweest ¹¹⁾. Ook hij was, evenals Wachmans, een kleinzoon van Hendrik Montens. Tijdens de troebelen week hij uit naar de Noordelijke gewesten en vestigde zich te Breda. Daar overleed hij op de leeftijd van 88 jaar op 22 november 1629. De grafzerk van hem en zijn tweede vrouw, Catharina van Rhoon, ligt in de Grote kerk ¹²⁾ en daarin is gebeiteld zijn devies: „Repos ailleurs”. Zo is de oorsprong van de naam van het huis verklaard.

Deze verklaring geeft tevens een nieuwe kijk op het devies van Marnix. Van Schelven vestigt er in zijn studie op deze figuur de aandacht op, dat het geslacht Marnix een vaste wapenspreuk had en dat „Repos ailleurs” de persoonlijke spreuk van Philips was.

Dezelfde spreuk had ook de Waalse kerk te Delft ¹³⁾. Nemen we dan in aanmerking, dat eveneens Willem de Hertoghe die woorden als devies had, dan wagen we de veronderstelling, dat „Repos ailleurs” blijkbaar een geliefd motto was onder de emigranten omwille van het geloof. Zo krijgen deze woorden een diepere achtergrond en men mag zich terecht de vraag stellen, of dit opschrift boven de toegang tot een kerk werkelijk zo „minder gepast” is als Van der Aa meende.

AANTEKENINGEN.

1) Ontleend aan een mededeling, op 7 maart 1950 gehouden voor de filologisch-historische kring te Breda.

2) Zie voor algemene litteratuur over Marnix: Marnix van Sinte Aldegonde, officieel gedenkboek (1939; in het bijzonder de bijdragen van H. van Werveke en H. A. Enno van Gelder), en A. A. van Schelven — Marnix van Sint Aldegonde (1939). Noch J. W. Brouwers - Marnix te Breda (1877), noch P. C. Roodenburg - Lutheranen en calvinisten te Breda in het jaar 1566 (Evangelisch-luthers weekblad, 7e jrg. 1955, no. 15, 16, 18, 19) spreken over het woonhuis van Marnix. Volgens Morillon had Willem van Oranje aan Marnix het verblijf te Breda ontzegd, maar was deze er door Lodewijk van Nassau weer binnengehaald (brief d.d. 26 mei 1566 aan Granvelle, bij Pouillet en Piot - Corr. du cardinal de Granvelle I, p. 276 n. 1).

3) Th. Juste - Vie de Marnix de Sainte-Aldegonde, 1858, bijl. I A, p. 237 e.v., en R. C. Bakhuizen van den Brink - Het huwelijk van Willem van Oranje met Anna van Saxen, 1853, bijl. D. p. 153.

4) Th. Juste a.w., bijl. I B, p. 239 e.v.

5) J. Kalf - De monumenten in de voormalige baronie van Breda, 1912, p. 142; aldaar gelezen in de volgorde M.H. en A.S.

6) A.w., p. 46. Het schijnt overigens dat deze auteur zich vergist: Kalf vermeldt t.a.p. een „thans” (d.w.z. in 1912) afgebroken eenvoudige rondboogpoort met opschrift „Repos alieurs”. Ook nu weer leest men deze woorden boven de toegang.

7) J. G. Frederiks - Marnix' woning te Breda, in: Tijdschrift voor Noordbrabantsche geschiedenis, taal en letterkunde onder redactie van Aug. Sassen, 2e jrg. k. 125—126. Frederiks (1828—1896), leraar o.a. in Zutphen en Amsterdam, genoot destijds enige bekendheid als schrijver over historische en litterair-historische onderwerpen: zie Nieuw Ned. Biogr. Woordenboek IV, 621.

8) GA Breda, inv. no. R 468, f. 105 e.v.

9) Thans resp. het zuidelijk gedeelte van de gemeentesecretarie en café „Du Commerce”.

10) Ned. Leeuw 1924, k. 11.

11) Ned. Leeuw 1933, k. 250.

12) Afgebeeld bij (J. C. Steenkamp) De grafzerken in de grote of Onze lieve vrouwekerk te Breda, 1923, no. 99. Zie ook W. J. J. C. Bijleveld, Een Bredasche zerk, in Taxandria XL (1933), 166—168, volgens welk artikel de wapenspreuk „Repos aleurs” zou luiden.

13) A.w., p. 195 n. 2.